

GENCİNE

Klâsik Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt: 1 Sayı: 1 Temmuz 2021 www.gencinedergisi.net

FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DÎVÂNÎ'NDAKİ GAZELLERDE RENKLERİN DİLİ THE LANGUAGE OF COLORS IN GAZELS IN FUZÛLÎ'S TURKISH DIVAN

Tuba BAHADIR ÖZTÜRK*

Öz

"Bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci" olarak tanımlayabileceğimiz iletişimin sözel ve sözel olmayan iletişim olarak iki türü vardır. Sözel olmayan yani sözsüz iletişim, beden diline, hareket tarzımıza, yüz ifademize, bedenimizin duruş şekline, jestlerimize işaret etmektedir. Bu iletişim türünde giyim tarzı, renklerin kullanımı gibi hususlar da karşımızdaki bireye önemli mesajlar aktarmayı sağlamaktadır. Renklerin iletişimde taşıdıkları anlamların ve mesajların dışında insanlar üzerinde çeşitli etkileri de vardır.

Renkler, içerdikleri farklı anlamlar ile eski çağlardan beri kendi dillerinde pek çok şey anlatmaktadır. Toplumlara ve kültürlere göre içerdikleri manalar, kullanıldıkları alanlar ve ilettikleri mesajlar farklılıklar gösterse de yüzyıllardır insanlar renklerden birçok yorumlar yapmış ve renkleri heyecan, güven, mutluluk gibi duyguları yansıtmak için, statü belli etmek için kullanmışlardır. Renkler insanların inanışları ve toplumdaki statüleri açısından da birçok değişkenin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin eski tarihlerden bugüne kadar çoğu üst gelir sınıfına ait bireyin zenginliğin simgesi olan mor rengin kullanımına hayatlarında daha çok yer verdiği bilinmektedir. Günlük hayatta renk sembolizmi, kan rengi olan kırmızının yıllardır birçok kültür için ölüm ve tehlike gibi anlamları çağrıştırdığı için trafik ışığında "dur" sinyali olarak seçilmesi durumunda da karşımıza çıkmaktadır.

İnsan psikolojisi üzerinde çeşitli etkilere sahip, önemli bir iletişim aracı, duyguları aktarmada oldukça etkili unsurlar olan renkler, duygularımızın birer elçisi olarak sanatta da bilinçli bir kullanım alanına sahiptir. Hayatımızın her anında, her alanda gördüğümüz renkler, nasıl kullanılacağını iyi bilenler için güçlü bir araç olabilir. Bu yüzden renklerin edebî eserlerde kullanımı da oldukça yoğundur. Klasik edebiyatında da renkler, çeşitli anlam ilişkileri ile şiirlerde kendilerine yer bulmuşlardır. Klasik Türk edebiyatı şairleri, şiirlerinde renklerin

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0001-9062-4711, tubabahadir92@gmail.com

yalnızca manalarından yararlanmamış, aynı zamanda adeta bir ressam edasıyla çizdikleri etkileyici tablolarla renklerin dilinden, gücünden de yararlanmışlardır. 16. yüzyılda yaşayan, Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî de Türkçe Dîvânı'nda renklerin çağrışım değerlerinden yararlanarak oldukça etkileyici imajlar ortaya koymuş, gazellerinde renkleri çok canlı bir şekilde yansıtmıştır.

Bu çalışmada; en büyük lirik şairimiz Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda yer alan gazellerde kullanılan renkleri, renklerin çağrışımlarını, renklerle ilişkili kullanılan unsurları tespit edip renklerin şairin hayal dünyasında nasıl dile geldiğini aktarmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Fuzûlî Dîvânı, renkler, renklerin dili.

Abstract

There are two types of communication, namely verbal and non-verbal communication, which can be defined as "the process of producing knowledge, conveying and interpretation". Non-verbal communication refers to body language, way of action, facial expression, posture of our body, and gestures. In this type of communication, issues such as the style of clothing and the use of colors enable us to convey important messages to the individual. In addition to the meanings and messages that colors carry in communication, they have various effects on people.

Colors have been describing many things in their own language since ancient times with the different meanings they contain. Although the meanings they contain according to the societies and cultures, the areas they are used in and the messages they convey differ, for centuries, people have made many comments on colors and used colors to reflect emotions such as excitement, trust, happiness and to indicate status. Colors also appear as an indicator of many variables in terms of people's beliefs and their status in society. For example, it is known that individuals belonging to the upper income class have used the color purple, which is the symbol of wealth, from ancient times until today. Color symbolism in daily life also appears when red, which is the color of blood, is chosen as a "stop" signal at traffic lights, as it evokes meanings such as death and danger for many cultures for years.

Colors, which are an important communication tool with various effects on human psychology and highly effective elements in conveying emotions, have a conscious use in art as a messenger of our emotions. The colors we see in every moment of our lives, in every field, can be a powerful tool for those who know how to use them well. Therefore, the use of colors in literary works is also quite intense. In classical literature, colors have found their place in poems with various meaning relations. Classical Turkish literature poets not only benefited from the meanings of colors in their poems, but also benefited from the language and power of colors in the impressive paintings they drew like a painter. Fuzûlî, who lived in the 16th century and was one of the greatest poets of Turkish literature, made very impressive images in his Turkish Divan, using the associative values of colors, and reflected the colors very vividly in his ghazals.

In this study; We tried to identify the colors used in the ghazals in the Turkish Divan of our greatest lyrical poet Fuzûlî, the associations of colors, the elements used in relation to the colors, and tried to convey how colors came to be expressed in the poet's imagination.

Keywords: Fuzûlî, the Dîvân of Fuzûlî, colors, language of colors.

Giriş

İletişim tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Hayatta kalma mücadelesinde başarılı olmak, sosyal çevrede güvenli ve mutlu bir yaşam sürmek, ruhsal ve bedensel ihtiyaçları gidermek, kişiler arası ilişkileri sağlıklı bir şekilde sürdürmek, toplumsal etkileşimi güçlendirmek amacıyla insan, çevresi ile iletişim kurmak zorundadır. "Yaratıldığı tarihten günümüze varlığını sürdürme ve iyiye ulaşma çabasında olan insanoğlu, bu çabanın bir parçası olarak çevresiyle iletişim kurmanın yollarını arar. Başlangıçta, yalnız fiziksel ihtiyaçlarını karşılama düşüncesinden kaynaklanan bu arayış sonraki dönemlerde farklı alanlara yayılır, bunun sonucu olarak da farklı anlaşma biçimleri ortaya çıkar" (Zavotçu, 2007: 138).

"Bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci" olarak tanımlayabileceğimiz iletişimin sözel ve sözel olmayan iletişim olarak iki türü vardır. Sözel olmayan yani sözsüz iletişim, beden diline, hareket tarzımıza, yüz ifademize, bedenimizin duruş şekline, jestlerimize işaret etmektedir. Söz ve sözcük gerektirmeyen iletişim çeşidi olan sözsüz iletişim, sözlü iletişime güç katar. Sesimizi kullanmanın yanında bedenimiz de iletişimde etkin rol oynar. "Bir toplumun, nesilden nesile aktararak sürdürdüğü yaşam biçiminin toplamı olarak tanımlanabilecek kültür; maddi ve manevi unsurlar ile inanç ve uygulamaların bireyler arasındaki sosyal etkileşim sonucu örgütlenmesidir" (Tanrıbuyurdu, 2016, s. 103). Kültür de beden dilini etkileyen önemli unsurlardan birisidir. "Divan şiirinde ise varlıkların yüz hatları ve hareketleri, varlıklar ile mekanın iç dünyasını yansıtan dış görünümü "hâl dili" olarak adlandırılır. Bu adlandırmada anlamlı yüz ve beden hareketleri çok etkili olur. Beden dilinin daha kapsamlı şekli sayılabilecek hâl dilinde varlık, madde ve tabiatın dışarıya verdiği görünüm, bu görünümün zihinde uyandırdığı yorum ve izlenim çok önemlidir. Bu izlenim ve yorumda kişinin yüz rengi ve hatları, duruşu, göz ifadesi: canlı, ölü ya da süzgülün bakış, giyim-kuşamı içinde bulunduğu durumu (hâlini) açığa vuran birer ipucu olarak değerlendirilir" (Zavotçu, 2007: 139).

Beden dili kullanılırken yüz ifadelerinden, jestlerden, mimiklerden, giyim-kuşamdan, dokunma duyusundan yararlanır. Bu nedenle sözsüz iletişim türünde giyim tarzı, renklerin kullanımı gibi hususlar da karşımızdaki bireye önemli mesajlar aktarmayı sağlamaktadır. "İlk çağlardan beri insan bedeninin adeta bir uzvu haline gelmiş olan elbise, ilk olarak ağır tabiat şartları karşısında insanı korumak amaçlı ortaya çıkmıştır. Giyim, zamanla "örtünmek", "korunmak" işlevinin ötesine geçmiş ve farklı bir işlev kazanmıştır. Günümüzde en büyük sektörlerin başında "giyim-kuşam" gelmektedir. Her toplumun kendine göre giyim anlayışı vardır" (Kayaokay, 2018: 509). İnsanların giyim tarzları içinde buldukları ruh hallerini, beğenilerini yansıtır. Tekstil ve giyim ürünleri Osmanlı'da hem bir kültürel kimlik hem de zengin bir iletişim dili oluşturmuştur. "Divan şairleri de şiirlerinde yaşadıkları döneme ait giyim ve süslenme alışkanlıklarını belli ölçüde yansıtmışlardır" (Batislam, 2008: 261). Osmanlı'da giyim, toplum için sıradan bir mevzu değildir. "Osmanlı İmparatorluğu döneminde giyim, önemli bir tasarım öğesi, "kültürel ve sosyal konumun sembolü" olarak kabul edilmiştir. Hatta tekstil ve giyim, özellikle bu iletişim dili açısından üzerinde çok durulan ve devlet düzeyinde titizlikle denetlenen bir konu olmuştur. Bu dönemde insanların değişik özelliklerine göre tanımlanmasında, giyim sistemi çok önemli bir görsel iletişim dili olarak kabul edilmiş ve bu yönde tanımlamalar ve tasarımlar gerçekleştirilmiştir" (Küçükerman, 1996: 76). Giyim hususunda kıyafetin renginden

kumaşına kadar pek çok detay farklı manalar taşımaktadır. “Divan şiirinde kıyafetin renk, şekil, desen vb. maddî hususiyetlerinin yanında bunların ifade ettikleri manevî anlamlar da ortaya konulmaktadır” (Kayaokay, 2018: 510) Hemen her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da kıyafetlerde kullanılan kumaşların, bu kumaşlara hakim olan renklerin, işlemelerin, aksesuarların sosyal statülere göre seçildiği, bireyin kimliğini yansıttığı, şiirlerde çeşitli teşbih, istiare ve mecazlar yoluyla kullanıldığı görülmektedir. “Osmanlı kıyafetlerinde renklerin ayrı bir önemi vardır. Çünkü çoğu zaman renk bir sembol olarak kullanılmıştır. Bazen bir makamın, bazen bir sınıfın, bazen bir milliyetin, bazen herhangi bir durumun sembolüdür. Bu yüzden kıyafetlerin konu edildiği beyitlerde özellikle renk, bir vesileyle belirtilmiştir” (Öztoprak, 2010: 105).

1. Renk Kavramı

Işığın ayrılmaz bir parçası olan renklerin iletişimde taşıdıkları anlamların ve mesajların dışında insanlar üzerinde çeşitli etkileri de vardır. Renkler, içerdikleri farklı anlamlar ile eski çağlardan beri kendi dillerinde pek çok şey anlatmaktadır. “Renklerin tek başına bir anlamı yoktur ya da bir renge tek başına bir anlam yükleyemeyiz. İletişimde renklerin anlamı nesnelere karmalanınca farklı toplumsal, sosyal, siyasal, ekonomik değerler içerir. Renkleri tek tek aldığımızda kendilerine özgü ayırıcı değerleri, özellikleri var. Bu özellikler yan yana olunca farklı simgeler ortaya çıkmaktadır. Renklerin kullanımı dönemden döneme, mekandan mekana, objeyi taşıyan kişiye göre değişiklik göstermektedir” (Yetgin, 2012: 199). Toplumlar ve kültürler göre içerdikleri manalar, kullanıldıkları alanlar ve ilettikleri mesajlar farklılıklar gösterse de yüzyıllardır insanlar renklerden birçok yorumlar yapmış ve renkleri heyecan, güven, mutluluk gibi duyguları yansıtmak için, statü belli etmek için kullanmışlardır. Renkler insanların inanışları ve toplumdaki statüleri açısından da birçok değişkenin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin “mor renk, üretiminin zor şartları ve maliyetinin yüksek olmasından dolayı, yaklaşık dört bin yıldır statü ve güç sembolü olarak kullanılmıştır” (Adıgüzel & Yılmaz Kolancı, 2017: 266). Eski tarihlerden bugüne kadar çoğu üst gelir sınıfına ait bireyin zenginliğin simgesi olan mor rengin kullanımına hayatlarında daha çok yer verdiği bilinmektedir. Günlük hayatta renk sembolizmi, kan rengi olan kırmızının yıllardır birçok kültür için ölüm ve tehlike gibi anlamları çağrıştırdığı için trafik ışığında “dur” sinyali olarak seçilmesi durumunda da karşımıza çıkmaktadır. “Renklerin anlamı, göstergesel biçimi, çağrıştırdıkları ile anlam kazanmaktadır. Sosyal-kültürel, ruhsal-bireysel çeşitlemelerde ise anlam ve biçimler değişebilmektedir” (Yetgin, 2012: 199).

“Geleneksel inanışları etkileyen renk kavramı, antik çağlardan beri farklı anlamlar içermektedir. Tarih boyunca insanlar renklerden birçok yorumlar yapmış, giydikleri kıyafetlerden oturdukları yerlere kadar renklerin üzerine kendilerini ve kültürlerini diğer insanlara tanımlamışlardır” (Ahbap, 2014, 37). İnsan psikolojisi üzerinde çeşitli etkilere sahip, önemli bir iletişim aracı, duyguları aktarmada oldukça etkili unsurlar olan renklerin, duygularımızın birer elçisi olarak sanatta da bilinçli bir kullanım alanına sahiptir. Hayatımızın her anında, her alanda gördüğümüz renklerin, nasıl kullanılacağını iyi bilenler için güçlü bir araç olabilir. Bu yüzden renklerin edebî eserlerde kullanımı da oldukça yoğundur. Klasik edebiyatında da renklerin, çeşitli anlam ilişkileri ile şiirlerde kendilerine yer bulmuşlardır. Klasik Türk edebiyatı şairleri, şiirlerinde renklerin yalnızca manalarından yararlanmamış, aynı zamanda adeta bir

ressam edasıyla çizdikleri etkileyici tablolarda renklerin dilinden, gücünden de yararlanmışlardır. “Derin anlam ve çağrışımlarla yüklü divan şiirinde duygu ve düşüncelerin yüz ve bedendeki yansımaları şiire aktarma hususunda şair, çok usta bir ressamı; beyitse boya, fırça ve kalem işlevindeki sözcük, mecâz ve benzetmelerle (teşbîh) çizilmiş canlı bir tabloyu çağrıştırır. Bu tablonun çiziminde mecaz ve benzetmelerin yanında renk anlamı veren sözcüklerin önemi büyüktür ve bu renkler çoğu zaman amaca ulaşmada şairin yardımcıları arasındadır” (Zavotçu, 2007: 140).

2. FUZÛLÎ’NİN GAZELLERİNDE “RENK”

16. yüzyılda yaşayan, Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî de Türkçe Dîvânı’nda renklerin çağrışım değerlerinden yararlanarak oldukça etkileyici imajlar ortaya koymuş, gazellerinde renkleri çok canlı bir şekilde yansıtmıştır. En büyük lirik şairimiz Fuzûlî’nin Türkçe Dîvânı’nda yer alan gazellerde renkler, bu renklerin çağrışımları, renklerle ilişkili kullanılan unsurlar, oldukça etkileyici bir şekilde kurgulanmıştır. Renk kültürü Fuzûlî’nin gazellerinde tekdüze bir şekilde karşımıza çıkmaz; şair, renkleri gazellerine dâhil ederken renklere simgesel ve imgesel bağlamda çeşitli işlevler kazandırmıştır. İncelenen gazellerde renklerin isimleri bazen doğrudan kullanılmış bazen de o rengi çağrıştıracak çeşitli unsurlarla karşımıza çıkmıştır. “Dîvân şairleri, renklerin zengin ifade tarzından, zihinde uyandırdığı çağrışımlardan ve yüklendiği anlamlardan faydalanarak şiirlerine zenginlik katarlar. Bu bağlamda, şiirlerde renkle ilgili kelime, sıfat, deyim, atasözleri, tamlama ve terkipler sık kullanılır” (Öztürk, 2011, 37). Bu çalışmada; Fuzûlî’nin Türkçe Dîvânı’nda yer alan gazellerde kullanılan renkler, renklerin çağrışımları, renklerle ilişkili kullanılan unsurlar tespit edip renklerin şairin hayal dünyasında nasıl dile geldiği örnek beyitler ile aktarılmaya çalışılmıştır.

2.1. Çok Renklilik

Fuzûlî’nin Türkçe Dîvânı’nda “reng” ve “rengîn” kelimeleri sık kullanılır. “Reng” kelimesinin bazı beyitlerde “hîle, oyun” (Devellioğlu, 2010: 1036) anlamlarını da karşılayacak şekilde kullanıldığı görülür. Örneğin aşağıdaki beyitte reng kelimesi, hem “renk” hem de “hîle yapmak, oyun etmek” manaları ile kullanılmıştır. Sarı, kırmızı, mavi olmak üzere üç rengin hâkim olduğu beyitte, oldukça renkli bir tablo karşımıza çıkmıştır:

Çihre-i zerdin Fuzûlî’nün dutupdur eşk-i âl

Gör ana ne rengler geçmiş sipîhr-i nîl-gûn (G.-210/10)

Fuzûlî’nin sarı yüzünü kırmızı gözyaşı kaplamış. Bak bu çivit renkli (lâcivert) felek ona ne hileler yapmış.

Âşık, daima aşk ve ayrılık derdiyle ızdırap çeken, ah ve feryat eden, kanlı gözyaşları döken, vücudu ve bağı yaralar içinde zayıf düşmüş, yüzü sararıp solmuş olarak görülür. Âşığın yüzü veya yanağı genellikle sarı rengi itibariyle söz konusu edilir. Bu sarı yüz, kırmızı gözyaşları ile boyanmıştır.

“Divan şairinin hayal gücünü besleyen temel kaynaklardan birinin gökyüzü gözlemleri ve bu gözlemlerin içselleştirilerek şiire aktarılması olduğu söylenebilir (Özdemir, 2019: 104). Bu beyitte de gökyüzü, renk kurgusu ile ve aldaticılığı yönüyle

karşımıza çıkmaktadır. “Felek, âşıkları türlü hilelerle aldatır” (Tarlan, 2020: 482). Sözlükte “asmân, semâ, tâlih” anlamlarıyla tanımlanan sipîhr yani gökyüzü, güneşin yaydığı ışınların dalga boylarına göre gün içerisinde renk değiştirir. Lacivert gökyüzü, gün batımında turuncu-kırmızı muhteşem bir renge bürünür. Bu renk değişimi ile hile yapar, âşığı kandırır. “Felekler ve gökyüzü hakkında edebî metinlerde geliştirilen bütün hayâl ve tasavvurlar aynı zamanda o devir insanının evreni nasıl düşündüğünü bize aktar ması bakımından ayrı bir değer taşırlar” (Şentürk, 1994: 132).

Zerd, âl ve nîl-gûn kelimeleri ile tenasüp yapılmıştır.

“Divân'da, renk ve onunla ilgili kelimelerle oluşturulan deyimlere de yer verilir. Bu deyimler; renk tutmak (boyanmak), hem-reng olmak (aynı renkte olmak), renk vermek (renklendirmek ve hile yapmak) ve rengin etmek (renklendirmek, boyamak)tir” (Öztürk, 2011, 47). Aşağıdaki beyitte de “reng tutmak” deyimini karşımıza çıkmaktadır:

Mukavves kaşların kim vesme birle reng dutmuşlar

Kılıçlardır ki kanlar tökmek ile jeng dutmuşlar (G.-88/1)

Kaşların ile rastık aynı renkte anlaşmışlar/bir renk tutmuşlar. Kılıçlar (kaşlar) da kan dökmek yüzünden paslanmışlar.

Birinci mısradaki rastık ile boyanan kaşlar, yeşil ve siyahta; ikinci mısradaki ise kan rengiyle pas rengi, bakır yeşili ve kırmızıda buluşturulmuştur. Bu beyitte kırmızı, siyah ve yeşil ile rengarenk bir tablo çizilmiştir. “Rastık ile boyanan ince kaşlar, kan dökmek yüzünden pas tutan kılıçlardır. Rastık eskiden kaşları boyamak için kullanılan bir boyadır. Rengi yeşile çalar. Kaşlar kavisli olduğu için eğri kılıçlara benzer. Kan bulaşan kılıçlar temizlenmezlerse paslanırlar” (Tarlan, 2020: 219). Jeng tutmak, yeşil ile ilişkilendirilen bir ifadedir. “Jeng, bakır yeşilinde olan pas manasında kullanılır” (Öztürk, 2011, 161).

2.2. Kırmızı

Heyecan veren, dikkat çeken bir renk olan kırmızı, etkileyici bir renktir. “Türk kültüründe kırmızı çoğu zaman güzellik ve estetik bir zemin üzerinden anlamlandırılır” (Akçakaya, 2018: 385). Klasik Türk şiirinde en çok kullanılan renklerden biri kırmızıdır. “Kırmızı renk, lâle, gül, erguvan ve karanfil gibi çeşitli çiçekler vasıtasıyla kullanılır. Ayrıca gözyaşı, ağız ve dudak gibi çeşitli unsurlar da bu renkle kullanılır” (Öntürk, 2017: 978). Yüklendiği anlamlar ile kırmızı, “güzellik, çekicilik ve estetik” gibi kavramlarla ilişkilendirilir. “Divan şiirinde kırmızı renk, çoğu kez kırmızı renkli unsurların birbirine teşbihi ve tenasübü yoluyla, ele alınan konuların idealize edilmesinde kullanılır; en çok sevgilinin güzelliğinin anlatımında estetik bir unsur olarak yer alır. Tabiat tasvirlerinde de bu yönlerde bir yaklaşım hakimdir. Âşıkla ilgili anlatımlarda genellikle aşkın, ayrılığın ve derdin bir yansıması olarak mübalağalarda kendini gösterir” (Eren, 2008: 35-36). Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda da en çok kullanılan renk kırmızıdır. Bunun sebebi, kırmızı rengin önemli ölçüde güzelliği çağrıştırması, pekiştirmesi ve simgelediği duyguların bir hayli fazla olmasıdır.

Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'ndaki gazellerde kırmızı renk, renk adının doğrudan kullanımı dışında, gül, lâl, kan gibi kırmızı renkli unsurlar ile ya da gül-gûn, gül-fâm,

lâ'l-gûn, lâle-gûn, lâle-reng gibi bu kırmızı renkli unsurlara getirilen renk belirten ekler ile ifade edilir.

“Fuzûlî; kırmızıyı genellikle gül, lâle, gonca, erguvan, karanfil, nesrin, altın, la'l, yakut, ateş, güneş, şarap, kan, bayrak, kına, şafak gibi kırmızı renkli unsurlarla kurulan benzetmeler vasıtasıyla eserine yansıtır. Dîvân'da kırmızı renk; sevgiliye ait unsurlardan en çok yüz ve dudağın, âşığa ait unsurlardan gözyaşı, sine, gönül ve yaranın, tabiat ve eşyaya ait unsurlardan da bahar, şafak, gül bahçesi, gül, şarap-kadeh ve altının anlatımında kullanılır” (Öztürk, 2011, 49).

Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'ndaki gazellerde çok renkli beyitler karşımıza sıklıkla çıkmakta ve rengarenk tablolar ortaya koymaktadır. Aşağıdaki beyitte de “gül-i ra'nâ” ifadesi, gül yapraklarını olduğu gibi beyiti de sarı ve kırmızı renkleri ile süslemiştir:

Sîne-i çâkümnden eksük itme tîr-i gamzeni

Ey gül-i ra'nâ bilürsin kim gül olmaz hârsuz (G.-118/2)

Ey gül-i ra'nâ (sarı ve kırmızı renkte olan gül) gülün dikensiz olmadığını bilirsin. (Bu yüzden) benim parça parça olan göğsümden bakış okunu eksik etme.

Âşığın vücudu ve bağı yaralar içindedir, zayıf düşmüştür. Beyitte de kan içinde, kan renginde ve parça parça olan bir göğüs imajı vardır. Bu yaralara sevgilinin bakış okları neden olmuştur. Gıdası üzüntü olan âşık, sevgiliden daima lütuf bekler. Sevgiliye ait bir özellik, bir bakış, bir söz vs. âşık için aşk, sarhoşluk nedenidir. Âşık bunları düşündükçe kendinden geçer. Canını sevgiliye verecek kadar cömerttir. Bu nedenle de bağına parça parça eden oklara itiraz etmemekte hatta bu okları lütuf olarak görmektedir. Zira bu okların eksik olması demek, sevgilinin bakışlarının âşığın üzerinden gitmesi demektir. Gül dikensiz olmayacağı için âşık da sevgili olmadan olmaz. “Eski şiirde âşıkların sevgilinin iltifat yahut bakış oklarına doymamaları ve can alan bu okları sürekli talep etmek için türlü bahaneler geliştirmeleri sadedinde şair dolaylı olarak bir okçuluk geleneğini devreye sokarak günümüze bu hususta bir ipucu vermektedir” (Şentürk, 2015: 73).

“Gül-i ra'na, iki yüzlü yani sarı ve kırmızı güldür. Sevgilinin bazen kendisine sevgi gösterip, bazen cevir ve cefa ederek yüz vermemesini, daima iki yüzlü hareket etmesini ifade için kullanıyor. Gül-i ra'na, bir cins gül olup daima dikenli bulunur. Bu halde hem kendi göğsü gül, hem de sevgilisi güldür” (Tarlan, 2020: 282). Sevgili beyitte kırmızı, sarı yaprakları ile çok etkileyici ancak dikenleri ile yaralayıcı bir güle benzetilmektedir. “Şâir, sevgilisine seslenirken ifadenin daha büyüklüğü ve etkileyici olmasını temin edebilmek için, sevgiliyle en güzel nesnelere arasında benzerlik kurma düşüncesinden hareketle gülün kokusu, rengi, parlaklığı, zarafeti, tazeliği, can alıcılığı, cezb ediciliği vb. özelliklerini bir bütün olarak düşünmekle, ona bu yakıştırılarda bulunmakta ve böylece bu iki varlık arasında bir ilişki tesis etme uğraşındadır” (Kuzubaş, 2002: 552).

2.3. Sarı

Canlılık ve gençliği sembolize eden sarı, yazın ve güneşin rengi olduğu için insanlara sıcaklık verir. Sarı renk, birçok kültürde farklı anlamlar ifade eder. Türk kültüründe de olumlu bir anlam taşımaktadır. “Ancak bu olumlu anlam Osmanlı şiirine yansımamıştır. Şiirde daha çok âşığın hastalıklı görünüşü ve onun psikolojik

durumuna dekor vazifesi yapan sonbahar tasvirlerinde yer verilmiştir. Âşığın yüzü ve vücudu, solgun ve sararmış haldedir. Bu durum âşıklığın delili sayılmaktadır. Sararıp solan bitkiler ve yapraklar da sarı rengi ifade etmektedir” (Öntürk, 2017: 980).

Dîvân'daki gazellerde sarı, zerd, sarı, âfitâb, zerrîn, zer, zer-efşân, safra gibi kelimelerle ifade edilir. Âşığın yüzü, aşk derdinden sararmıştır. Sevgilinin hasretinden, sevgiliye kavuşamamanın üzüntüsünden dolayı döktüğü gözyaşları ise kanlıdır. Sarı yüzü bu kanlı yaşlar, kırmızıya boyar:

Ey gül gamunda eşk ruh-ı zerdüm etdi al
Bildürdi ola sûret-i hâlüm sabâ sana (G.19/6)

Ey gül, senin aşkının kederiyle gözyaşı sarı yüzümü kırmızıya boyadı. Galiba sabâ yeli, benim ne halde olduğumu sana bildirdi.

2.4. Siyah

Siyah, birçok toplumda hüznün, mutsuzluk, güç ve hırsı temsil eder. “Ölümlerle benzeştirilen siyah, üzüntü, sessizlik, yokluk ve acının rengi olarak da anılmıştır. Siyahın sessizliği ölüm sessizliğidir. Görünüşte siyah, en az armoniye sahip olan renk ve karşısında diğer renklerin önemsiz tonlarının öne çıktığı bir tür nötr zemindir. Siyah doğada görülmeyen ve uzak yerlerin, gecenin ve karanlığın rengi olması siyahı hem korkunun, bilinmezliğin rengi hem de nefretin rengi yapmıştır. Bu yüzden siyah birçok inanışta ve geleneğe kötülüğün rengi olmuştur. İslam dininde daha çok belirsizliğin/bilinmeyen/gaybın rengi olmuştur” (Çakıcı, 2018, 9-10). Pek çok kültürde siyah, yas rengi olarak karşımıza çıkar. Örneğin “Dede Korkut'tan günümüze kadar devam eden karalı-göklü giyme geleneği, yas durumunda öncelikli olarak siyah renkte olmakla bütün karalı yani koyu renklerin giyildiği bir matem durumunu karşılamaktadır” (Harmancı, 2005: 338).

Fuzûlî Divanı'nda yer alan gazellerde kırmızıdan sonra karşımıza en çok çıkan renklerden biri siyahtır. Renk beyitlerde “kara, siyâh, siyeh, sevâd, sevdâ, tîre” gibi kelimelerle karşımıza çıkmaktadır. “Siyah renk beyitlerde anber, bağır, baht, cahil, dağ, duman, gece, gönül, gözbebeği, gün, hal, hat, kalem, karasu, misk, saç, göz, taş, ten, toprak ve yüz gibi unsurlarla beraber geçmektedir. Siyah renk daha çok karamsar ruh halini temsil eder” (Uymaz, 2013, 96).

Uyup âhûya düşdü müşg Mecnûn tek beyâbâna
Nola çeksen anı zencîr-i zülf-i anber-efşâna (G.-246/1)

Misk, ahûya uyup Mecnûn gibi çöle düştü. Onu amber saçan saçının zincirine çeksen şaşılmaz.

Misk ve nâfenin vatanı olarak Çin ve Hoten'den bahsedilir. Bu iki madde, âhûnun göbeğine kan oturması neticesi meydana gelir. Erkek ceylânlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız eder. Hayvan, sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilir. Bu yüzden düşmek fiilinin burada yere düşmek ve çöle düşmek olarak iki manası vardır. Mecnûn, aşkıdan çöle düşüp orada vahşi hayvanlarla, âhûlarla dost olmuştur. Bu açıdan Mecnûn, beyâbân, âhû ve miskin bir arada zikredilmesi çok etkileyici bir tenasüp örneğidir. Misk avcıları sahralara kazık çakar ve ceylânların bu kazığı sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlarmış. Öz hâldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa

kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Hammadde olarak kullanılan bu urdan, şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş. Kokusu ve siyah rengi ile sevgilinin kokusu ayva tüyleri, beni, kaşı, saçları miske benzerler. Hem koku hem de siyah renk üzerinden misk ve sevgilinin saçları bir araya getirilmiştir. “Misk simsiyahtır. Amber alaca renklidir. Bunlar saça mahsustur. Saç zincire benzetilir. Zincire çekmek bir deliyi zincire vurmaktır. Misk de Mecnun gibi beyabana düştüğü için onu bağlamak, zincire vurmaya lazımdır” (Tarlan, 2020: 551). Eskiden delilerin iyileşene kadar zincirle bağlanması durumu Divan edebiyatında da âşık tasviri için sıkça kullanılan bir tablodur. Sevgilinin saçını da zincire benzeten âşık hasretinden delirmiştir yahut o zincire yani sevgilinin saçına yakın olabilmek için belki de kendini delirmiş gibi göstermektedir.

2.5. Mavi

Yeryüzünden en çok karşımıza çıkan renk olan mavi; dinginliği, sakinliği, huzuru ve rahatlığı çağırır. “Mavi rengi ifade etmek üzere divan şiirinde en fazla Farsça kökenli kebûd sözcüğü tercih edilmektedir” (Demir, 2016: 98) Bunun dışında divan şiirinde mavi rengi ifade etmede birçok sözcük de kullanılmıştır. Divan şiirinde mavi rengi ifade etmek için mavi göz, nilüfer menekşe, lale, gökyüzü gibi kavramlar tercih edilmiştir. Divan şiirindeki sevgilinin gözleri siyah ve ala renklidir. Fakat birçok şair mavi gözlü sevgililerden bahsetmiştir. Bunun dışında nilüfer çiçeğinin mavi tonlarda oluşu bir imge halini almıştır. Menekşe daha çok mor tonuyla dikkat çekmiş ve maviye yakınlığıyla ilişkili kullanılmıştır” (Öntürk, 2017: 979). Ayrıca “Osmanlı kıyafetlerinde en yaygın rengin kırmızı olduğu söylenebilir. Kırmızıdan sonra en çok kullanılan renkler yeşil, mavi, sarı, beyaz, siyah şeklinde sıralanabilir” (Öztoprak, 2010: 105).

Fuzûlî Divanı'nda mavi renk, sık kullanılmamaktadır. Bu renk, “firûze, laciverd, mînâ-fam, nil-gûn vb. isimlerle ifade edilir. Mavi renk beyitlerde deniz, firuze, futa, gökyüzü, su gibi unsurlarla beraber geçmektedir” (Uymaz, 2013, 79).

Futa; “vücûdun belden aşağı kısmını örtecek şekilde kuşanılan, hamamlarda bele bağlanan, genellikle ipekten bir nevi önlük, peştamal (Kubbealtı Lugatı)” demektir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilisinin nil-gûn yani çivit renkli (lacivert) bir havluya sarındığını dile getirmektedir:

Nil-gûn futaya sardı beden-i üryânın

San benefşe içine düştü mukaşşer bâdâm (G-182/3)

(Sevgili) çıplak tenini çivit rengi bir havluya sardı. Sanki soyulmuş badem menekşe içine düştü.

“Bu beyit, şairin sevgilinin hamama gidişini anlatan "Kıldı ol serv seher nâz ile hammâna hırâm / Şem'-i ruhsârı ile oldu münevver hammâm" matlalı gazelinde yer almaktadır. Sevgili hamamdan çıkınca çivit mavisi bir havluya bürünmüştür. Bu haliyle soyulmuş bademin menekşe içine düşüşünü andırmaktadır” (Uymaz, 2013, 80). Beyitteki tabloda, sevgilinin hamama gidişi, hamamdaki hazırlanma sahnesi ve çıplak teninin üzerine sardığı mavi havlu ile sergilediği etkileyici görünümü resmedilmektedir. Sevgilinin teni, çıplak vücudu, renk itibarıyla bademe; çivit rengindeki yani lacivert futa (havlu) ise hem renk hem doku olarak menekşeye benzetilmiştir. Bu şekilde şair, estetik görünümü en üst noktaya taşımaktadır.

2.6. Yeşil

Yeşil renk güven vericidir, sakinliktir. Yeşil, doğayı yansıtır. “Yeşil, divan şiirinde en fazla çemen olmak üzere bayrak, kılıç gökyüzü gibi birçok varlığın sıfatı veya bu varlıkları çağrıştıran bir unsurdur. Ayrıca yeşil renk, divan şiirinde mezar ve ölüm imgeleri dışında genellikle olumlu çağrışımlar için kullanılır. Divanlarda hat, duman, bayrak gibi unsurlar yeşil rengi çağrıştıracak bir şekilde kullanılmıştır” (Öntürk, 2017: 980).

Fuzûlî Divanı'nda yer alan gazellerde yeşil; vesme, serv-i ser-sebz, çemen, sebz kelimeleriyle dile getirilmiş, ilişkilendirilmiştir.

Gonce vü lâle deme dâğ karasın koparup

Al-ı vâlâya sarup sebze de pinhân etdüm (G.-197/3)

Gördüklerini gonca ve gelincik sanma! Yaralarımın kara kabuklarını koparıp, kumaşın bayrak kırmızısına sararak yeşillikler içine gizledim.

Gonca ve gelincik kırmızı, diş yaprakları yeşildir. Ortalarındaki kara tohumlara dağ denir. “Lalenin goncası içinde dağ-ı lâle yani lalenin içindeki siyahlık vardır ki lale henüz gonca halinde olup açılmadığı için bu siyahlık, kırmızı yaprağa sarılmıştır. Etrafında da yeşil yaprak vardır. Bu dağ-ı lale, şairin sinesindeki yaradan kopardığı kabuk, kırmızı kumaş lale goncasının henüz açılmamış yaprağı, daha üstündeki yeşil de yeşil yaprağıdır” (Tarlan, 2020: 449).

“Vâlâ: El tezgâhlarında, siyah yünden dokunan, kalın ve aynı zamanda ensiz kumaşa, Yozgat ve Kastamonu'da verilen addır. Ekseriyetle iki renkli olup, elbiselik olarak kullanılan ince ve kıymetli bir cins dokuma kumaştır” (Kayaokay, 2018: 538). Bu beyitte vâlâ, kırmızı rengiyle karşımıza çıkmaktadır. “Yeni gelinlerin peçe, yüz örtüsü ve rakkasların tenliği ondan yapılırdı. Hanım mendili olarak da kullanılan kumaşın genellikle kırmızısı tercih edilirdi” (Öztoprak, 2010: 116). Beyit kırmızı, yeşil ve siyah renklerini bir araya getirerek lale tasviri üzerinden oldukça renkli ve canlı bir tablo ortaya koymuştur. Görselde de Ralamb'ın Türk Kıyafetleri Albümü'nden yüzünü kapatan kırmızı duvağıyla, çeyizi asılmış bir gelin görmekteyiz:

Resim 6. Albümden yüzünü kapatan kırmızı duvağıyla, çeyizi asılmış bir gelin (Keskin, 2016: 255).

Sonuç

Renkler, sanatın ve edebiyatın vazgeçilmez unsurlarındandır. Köklü bir geçmişi ve çok zengin bir kültür birikimi olan klasik Türk şiirinde de renkler, şairlerin duygularını anlatırken sıkça yararlandığı unsurlardan biri olmuştur. Dîvân şairleri de renklerin zengin ifade tarzından, zihinde uyandırdığı çağrışımlardan ve yüklendiği anlamlardan faydalanarak şiirlerine zenginlik katarlar.

Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda yer alan gazellerde renkler, bu renklerin çağrışımları, renklerle ilişkili kullanılan unsurlar, oldukça etkileyici bir şekilde kurgulanmıştır. Renk kültürü Fuzûlî'nin gazellerinde tekdüze bir şekilde karşımıza çıkmaz; şair, renkleri gazellerine dâhil ederken renklere simgesel ve imgesel bağlamda çeşitli işlevler kazandırmıştır.

Geniş bir hayal dünyası olan Fuzûlî, hayallerini ve duygularını anlatırken birçok renk kullanır; ancak bazı renkleri diğerlerinden daha fazla kullanır. Fuzûlî Divanı'nda kırmızı ve siyah, diğer renklere göre daha fazla işlenirler.

Aşkın ve ıstırapın rengi olan kırmızının en çok yer edindiği konular; sevgili ve âşıktır. Âşığın kararar ruh hâlini yansıtan siyah, genellikle olumsuz durumları ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fuzûlî, Türkçe Dîvân'ındaki gazellerde hayallerin somutlaştırılması için renklerin çağrışım, simge ve estetik özelliğinden geniş olarak yararlanır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Gözde, & Yılmaz Kolancı, Bilge (2017). Antikçağda Statünün Rengi: Mor. *CEDRUS*, 261-285.
- Ahbab Öztürk, Birsen (2014). *Renklerin Pazarlama Üzerindeki Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Akçakaya, Nuh (2018). Renk Sembollerine Dair Sosyolojik Bir İnceleme. *SEFAD*(39), 373-388.
- Batıslam, H. Dilek (2008). Nedim Divanı'ndaki Giyim Kuşam ve Süslenmeyle İlgili Unsurlar. 38. *ICANAS Uluslar Arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, (10-15 Eylül 2007, Ankara / Türkiye), Bildiriler, Maddî Kültür,, (s. 261-282)*. Ankara.
- Çakıcı, M. Emre (2018). *Nedim Dîvânı'nda Renkler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Eren, Abdullah (2008). Bâki Divanı'nda Kırmızı Renk. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (37), 31-68.
- Futa. (tarih yok). <http://www.lugatim.com/s/FUTA> adresinden alındı
- Harmancı, M. Esat (2005). Klasik Türk Şiirinde Matem Şekilleri. *Osmanlı Araştırmaları-The Journal of Ottoman Studies*, 269-284.
- Kayaokay, İlyas (2018). Divan Şiirinde Elbise Terimleriyle Yazılmış Manzumeler. *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof.Dr.Tahir ÜZGÖR'e Armağan* (s. 509-538). Ankara: Yayınevi.
- Keskin, N. İlknur (2016). Osmanlı Şiirinin Önemli Bir Görsel Kaynağı Ralamb'ın Türk Kıyafetleri Albümü. *Türkiyat Mecmuası*, 247-265.
- Kuzubaş, Muhammet (2002). Fuzûlî'nin Gül Bahçesinde Bir Gezinti. *Türk Kültürü Dergisi*, 549-555.
- Küçükerman, Önder (1996). Anadolu'nun Zengin Geleneği İçinde Türk Giyim Tasarımının Tarihi Kaynakları. *Antik&Dekor*, (38), 74-80.
- Öntürk, Ahmet (2017). Divan Şiirinde Renkler. *ulakbilge*, 5(12), 973-982. doi: 10.7816/ulakbilge-05-12-12

- Özdemir, Mehmet (2019). Revânî'nin Gazellerinde Feleğin Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 103-133.
- Öztoprak, Nihat (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(4), 103-154.
- Öztürk, Sevinç (2011). *Fuzûlî'nin Türkçe Dîvân'ında Renkler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ordu Üniversitesi, Ordu.
- Şentürk, A. Atilla (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 131-179.
- Şentürk, A. Atilla (2015). Okçuluk Tarihine Yeni bir Kaynak Olarak Osmanlı Şiiri. *M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler* (s. 71-142). içinde İstanbul: Ülke Kitapları.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin (2016). Klâsik Türk Şiirinde Bir Sembol Dili Olarak "Kına". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 102-115.
- Tarlan, Ali Nihad (2020). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uymaz, Hakan (2013). *Fuzûlî'nin Türkçe Dîvân'ında Renklerin Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Yetgin, Hülya (2012). İletişimde Renklerin Anlamı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 0 (5), 197-205.
- Zavotçu, Gencay (2007). Divan Şiiri'nde Hâl Dili. *İlmî Araştırmalar*(24), 137-155.